

SETKÁNÍ EXPERTŮ K PROBLEMATICE NIČENÍ CHEMICKÝCH ZBRANÍ

Na Konferenci o odzbrojení v Ženevě se velmi intenzívně jedná mj. i o zákazu chemických zbraní (ChZ). Tato problematika je v současné době velmi aktuální, protože se předpokládá, že tento rok (1992) bude rokem, kdy by měla být budoucí Úmluva finalizována. Z tohoto důvodu se jednání Konference o odzbrojení v této oblasti velmi intenzifikuje a jsou pořádány různé akce, které by svou náplní měly usnadnit konkrétní kroky jednotlivých států po vstupu Úmluvy v platnost. Můžeme vzpomenout, např. seminář o ničení ChZ v SRN, různé typy experimentálních inspekcí provedených jednotlivými státy a další. Posledním byl seminář expertů k ničení ChZ, který proběhl v Ženevě od 8. do 10. října 1991. Zúčastnilo se ho kolem 50 expertů z 21 zemí a seminář proběhl pod odborným vedením prof. dr. J. Oomse z Holandska, který

je mj. i expertem generálního tajemníka OSN pro ničení ChZ v Iráku podle rezoluce č. 687. Organizační vedení semináře bylo svěřeno Francii - P. Cannone, který celou tuto akci po organizační stránce připravil. Bylo předneseno 15 referátů z 10 zemí, přičemž Sovětský svaz s USA měly dohromady 7 (3 + 4) referátů a ostatní země (Belgie, Kanada, Francie, Německo, Indonésie a Holandsko, Itálie, Velká Británie a Československo) po jednom referátu. Seminář byl rozdělen do čtyř tematických oblastí. Jednak to byla oblast úplnosti celého procesu ničení, jeho nevratnost, dále to byly otázky týkající se bezpečnosti lidí a poslední oblastí byla ochrana životního prostředí.

Je nutno uvést, že hlavní slovo zde měly dvě delegace, které již předtím oznámily, že vlastní chemické zbraně (USA a SSSR). Byly zde však prezentovány i příspěvky

zemí, které mohou k technologii ničení přispět svými poznatky, a zemí, které byly nebo budou postaveny před otázkou ničení starých ChZ - pozůstatků z první nebo druhé světové války. A konečně zde byly příspěvky týkající se ničení vysoce toxických látek obecně. Úvodní přednáška (Velká Británie) byla věnována zkušenostem z ničení závodu a zásob nervově paralytických látek v Nancekuke v souvislosti s životním prostředím, resp. jeho zamořením, a legislativními otázkami, které jsou s ničením spojeny. Pokud se týká vlastní technologie ničení, bylo zde prezentováno více přístupů. Existují však dvě hlavní cesty ničení - jednak neutralizace otravné látky a spalování neutralizačních produktů (tento přístup preferuje SSSR) a zmrazení munice v tekutém dusíku, rozbití kovových částí, které při této teplotě (-180°C) ztuhnou, otravná látka zmrazne a vyloupne se jako jádro z ořechu a tato zmrzlá otravná látka je přímo spalována. První způsob je sice o něco levnější, avšak náročnější na odčerpávání otravné látky z munice a vyžadující daleko větší množství roztoků pro prvotní neutralizaci (odmoření), kdežto druhý způsob je dražší, o něco bezpečnější a odpadní zplodiny (zplodiny hoření) nemají tak velký objem jako v prvním případě. Kromě těchto způsobů je možné zmínit se i o biodegradaci otravných látek pomocí různých biologických agens, ovšem tento způsob je poměrně pomalý a je možné ho použít pouze ve speciálních případech, např. při zamoření půdy. Dalšími způsoby mohou být, např. fotodegradace, ničení chemických zbraní jaderným výbuchem, pouhá neutralizace pomocí odmořovacích činidel a další způsoby. Je nutno ovšem uvést, že v závěrečném dokumentu o semináři bylo konstatováno, že pouze první dva uvedené příklady (tj. neutralizace a následné spalování rozkladných produktů, resp. přímé spalování otravné látky) jsou dvě základní metody pro ničení ChZ, které je možno v současné době doporučit. Posluchači semináře byli detailně seznámeni s americkým zařízením na ničení ChZ, které je vybudováno na Johnstonském Atolu a které již proces ničení amerických chemických zbraní podle předem schváleného programu započalo. Byl demonstrován i kanadský přenosný spalovací systém, vhodný jak pro NPL, tak yperit a podle kanadské strany je možné toto zařízení využít i ostatními státy, které budou mít zájem. Francouzský příspěvek se týkal ničení vysoce toxických látek z civilního sektoru a Francouzi navrhli tento způsob založený na kontrolované explozi chemické munice použít i pro chemické zbraně. Jak vyplynulo z diskuse, tento systém ovšem přímo pro chemické zbraně vyzkoušen nebyl. Německo, Itálie a Belgie ukázaly, že ničení starých ChZ reprezentuje poměrně obtížné problémy. Je to dáno tím, že občas je velmi těžké rozlišit mezi chemickou a konvenční municí, dále že vzhledem k tomu, že se jedná o zbraně v některých případech i z 1. světové války, které jsou zrezavělé a jinak poškozené, že odstranění zařízení, které uvádí munici k explozi, je velmi nebezpečné, dále poukázali na to, že ChZ existují v různých varietách, a to tak jak co se týká munice, tak i látek (např. v Belgii se jedná o 50 různých látek, někdy i v směsích), problém představují i sloučeniny obsahující arzén (např. lewisit), takže jakékoliv zacházení se starou chemickou municí musí být prováděno individuálně a v podstatě pro každý případ, zejména příprava munice k destrukci, musí být unikátní. Americký příspěvek se netý-

kal jen ničení nervově paralytických látek, ale byla zde demonstrována i zpráva o kompletním zničení zneschopňující látky BZ (3-chinuklidylbenzilát), které bylo dokončeno v loňském roce. Dalším aspektem, o němž se diskutovalo, byla bezpečnost a životní prostředí. Všechny státy, které se semináře zúčastnily, této problematice přikládaly velký význam. Kromě bezpečnosti pracovníků zúčastněných přímo na procesu ničení se jedná o bezpečnost obyvatel, kteří žijí v dané oblasti, kde je ničení realizováno, takže je nezbytná jednak lékařská kontrola těchto lidí a zajištění jejich bezpečnosti. Velký důraz byl kladen také na psychologické stresové faktory, které jsou s procesem ničení spojeny. Československý příspěvek se právě týkal lékařských aspektů ničení ChZ a byl přijat s poměrně velkým zájmem. Diskutovalo se (USA, Francie, Německo, Kanada, Holandsko aj.) o různých aspektech lékařských testů, které je nezbytné u těchto osob provádět. Co se týká životního prostředí je jasné, že jeho ochrana při ničení jak ChZ, tak vysoce toxických látek je zcela nezbytná. Přestože bezpečnostní opatření při takových procesech jsou velmi pečlivě zajišťována, setkává se tato problematika u veřejnosti s relativně negativním ohlasem. O tomto aspektu se diskutovalo také a zůstává otázkou, zda je možné/nutné obsáhnout veřejné mínění již od začátku plánování procesu ničení. Bylo konstatováno, že je nutný dialog a výměna informací mezi veřejností, avšak je nutno této okolnosti podřídit i legislativu.

Diskutovalo se o otázkách kontroly procesu ničení chemických zbraní. V některých případech jsou požadavky, které jsou vytyčeny v budoucí Úmluvě o zákazu chemických zbraní, příliš přísné. To znamená, že např. stálá přítomnost inspektorů v procesu ničení by nemusela být nezbytná. Spíše by byly doporučeny periodické neočekávané návštěvy inspektorů. Diskuse se dotkla i mezinárodní spolupráce. Všichni účastníci byli toho názoru, že mezinárodní spolupráce je nezbytná. Nezbytná je i společná příprava inspektorů a pracovníků při ničení, otázkou ovšem zůstávají opět legislativní opatření v této oblasti. Před vstupem Úmluvy v platnost bude zřejmě lepší tyto akce provádět na bilaterálních základech.

V závěru bylo konstatováno, že ničení ChZ i vysoce toxických látek je velmi obtížný problém, který bude vyžadovat daleko vyšší finanční náklady než výroba ChZ, a to jak v procesu plánování, tak i jeho provádění. Je proto nezbytné, aby všechny země, které chtějí ničit ať již aktuální zásoby svých ChZ, nebo staré zbytky, začaly tento proces již nyní. Dá se říci, že tento přístup má ještě jeden aspekt, který na semináři nebyl vysloven přímo, avšak nepřímo z něho vyplynul. Jestliže státy budou ničit tyto látky ještě před vstupem Úmluvy v platnost, budou je ničit podle národní legislativy a bez mezinárodní kontroly. To znamená, že proces ničení bude levnější (nebude potřeba mezinárodních inspektorů) a národní normy pro zbytkové koncentrace některých rozkladných produktů jsou většinou vyšší než ty, které se očekávají po vstupu Úmluvy v platnost. Dá se říci, že seminář byl velmi užitečným příspěvkem k problematice ničení ChZ i vysoce toxických látek a ukázal na celou řadu problémů, které jsou s tímto procesem spojeny. Proběhl ve velmi pracovním a konstruktivním duchu, a to zejména díky velmi fundovanému a zasvěcenému řízení předsedy - prof. Oomse, jehož přehled, znalosti i mezinárodní autorita přispěly k

řešení výše uvedených otázek. Účastníci semináře se shodli na tom, že by mohl mít pokračování zejména v detailním pohledu na ničení starých zásob ChZ a na zkušenosti získané v této oblasti. Konečné rozhodnutí ovšem bude příslušet Výboru pro zákaz ChZ na Konferenci o odzbrojení.

Byl vysloven i názor, že americký způsob ničení ChZ (zmrazení a spalování) je sice velmi efektivní a bezpečný, avšak pro mnohé země je příliš komplikovaný a drahý. Je nutno také ovšem uvést, že jak USA, tak SSSR jsou ochotny zainteresovaným státům v procesu ničení pomoci. Seminář také ukázal, že existuje již dost států, které o niče-

ní ChZ, resp. vysoce toxických látek, nejen uvažují, ale již je reálně provádějí, a to je dobrá známka toho, že s chemickým odzbrojením to tyto státy myslí vážně. Bylo by ovšem nutné, aby se k těmto procesům připojily i další státy, které mohou vlastnit nebo vlastní chemické zbraně, protože se odhaduje, že ve světě je nejméně 20 zemí, které určité zásoby ChZ mají, přestože se k vlastnictví nepřiznaly. Tento způsob je jediným možným pro budoucí uzavření Úmluvy o zákazu ChZ, protože se jedná o první konkrétní krok při odstraňování tohoto druhu zbraní hromadného ničení ze slovníku lidstva.

J. Bajgar, V. Gašpar